

ՎԵՆԵՏԻԿ - Ս. ՂԱԶԱՐ

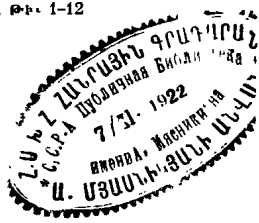
ԲԱԶՄԱՎԷՊ ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՄԵՐԻԿԱՆ ՈՒԹՅՈՒՆԱՄԵՆԱԿԻ ԱՌԹԻ ՅԱՄԻՆ 1923

:: :: ԲՅԱԸ ՀԱՏՈՐ ՀՋ :: ::

1918 ՅՈՒՆԻԱՐ - ԴԵՎՏ. ԹԻ. 1-12

ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ԳԱՂԹԸ

267

ԱՐՄՈՒՌ կը զգայ մարդ՝ երբ յիշողութեան մէջ կը նորոգուին անցեալի մը տխուր եւ անաւոր օրերը...

Հազար ինն հարիւր տասն եւ եօթի նոյեմբերը դեռ նոր սկսած էր: Կ'ամառացաւոր վիենտիկ հետզհետէ իր շարժուն գանձերէն եւ բնակիչներէն, ալ կը դառնար ան մի միայն իբր իմն հարտարապետական քաղաք մը՝ իր գեղակերտ եւ ազնուական պալատներով: Հանրային պատմական յուշարձաններ, գեղարուեստի հրաշակերտներ կազմող անդրիներ, կոթողներ՝ սքողուած էին աւազի հազարաւոր պարկերու ներքեւ:

Ո՞րքա՞նք հոսկեղ ուսմանը եւ դասական պալատը սլափոխուած էին աղիւսեայ պատերու եւ միջանկեալ գերաններու կամ պարկերու կոյտերու ետեւ, որոնք իբրեւ մէջ մէկ հաստապալմը բերքեր ցցուած էին թշնամոյն դէմ:

ԱՆ չէր լսուեր հարիւրաւոր զանգակներու երկնային երաժշտութիւնը. հազիւ ան սկսէր՝ պէտք էր որ խղուէր իսկոյն. այդ էր օրուան խիստ պատուէրը, բացարձակ օրէնքը: Օր աւուր գինուորական կարգադրութիւններ եւ ժողովրդեան ուղղուած ազդեր անպակաս էին պատերու վրայ, թերթերու մէջ: Աշտարակներ, զանգակատուններ ու մինչեւ բարձրակարգ տանիքներ՝ գինուորական սպառնալից զինուորական փոխարկուած էին: Կատարեալ ամպլոթիւն եւ անգործութիւն մը կը տիրէր ամիսները. կար, այո՛, գործունէութիւն մը, շարժում մը, բայց միայն փախչելու մէջ: Ապրուստի սղութիւնը եւ իշխանութեան կողմանէ խտրութիւն մը — ինչ որ արդար էր — արդէն անտանելի դարձուցած էին բնակութիւնը, կեանքը վիճակոյ մէջ, թէ եւ իտալիոյ կեդրո-

Նախան Բանակատեղիէն դիտմամբ համադարտեցուցիչ լուրեր կը ներմուծուէին ժողովրդեան մէջ, քանալով միշտ ըստ կարելւոյն կազդուելով անոր բարոյական ուժերու վրայ ական յայտնի կը տեսնուէր մօտալուտ վտանգը տոժեցու քաղքին համար։ Ամենուն մտքերը սեւեռած էին քիլովեդիի հեռաւորութեան վայրկենէ վայրկեան ստացած նոր չափանիշն իրանալու․ սա էր մարդկային քայլերու միակ ուղիղը դէպ ի մակաստագիր․․․

* *

Անա այս ամուգողին մէջ ի՞նչպէս կրնար ապրիլ Ս․ Ղազար իր առօրեայ կեանքը․ կրաքարայէն գոռացող Թողանօթներու խըլացուցիչ պայթումները բարեբախտաբար նախահոգակ ըրած էին զեղծ ժամանակին՝ իտալական կառավարութեան սիրայօժար ձեռնտուութեամբ փոխադրել տալու քաղաքիս զանծերուն հետ Մայրաքաղաքէս այն ամէնը՝ որ գտնած է, անգլին հնուեթիւն է, առանձին պաշտպանեալ վահաններով դէպ ի Ֆիրէնցէ եւ Հոմար։

Օր աւուր կը զգացուէր մօտենալու Ուլիստիս մեկնումին։ Շիր․ Պատրիարքը Լա Ֆրանզէն, Վենետիկոյ ծովակալը, Քաղաքապետը եւ այլ բարեկամ պաշտօնական անձինք՝ իբրեւ նախահոգութիւն՝ մտերմաբար խորհուրդ տուած էին մեզ որ եւ է անակընկալի չընտել վտանգին դիմաց․ քաղմու վտանգ պարագան ստիպողական համարելով յատկապէս օտարահպատակներուս համար, ի նկատի առնելով Թշնամոյն մէկ զինակիցը․․․

Այս սարսափելի շարժառիթները կատարելապէս ստիպում մ'երած էին բոլոր միաբաններուս՝ որ բաժնուէինք մեր փորձիկ ու սիրունիկ «Հայրենիք»էն, հայրենիք մը՝ զոր Միջինար կերտած էր Տիրամօր օգնութեամբ։

Տրուած յորդորներուն համաձայն այլեւս որոշած էինք մեզ իբրեւ կամաւոր արտօրաբալլը՝ Վիդերպոյ ինն պատմական քաղաքը․ մոն պիտի իջեւանէինք Վեդարաւորաց վանքը․ այս ամէնը՝ շնորհիւ ազնուասիրտ

Լա Ֆրանզէն Շիրանաւոր Պատրիարքին՝ որ նոյն քաղաքին պատուաւոր ծնունդն էր։

Ս․ Ղազար վերջապէս նոր Միւնոն մը կը դառնար․ սն պիտի յանձնուէր դարձեալ չորս վարդապետներու պահպանութեան, ինչպէս երբեմն Միւնոնի վանքը, մոնաւանդ վերին հսկողութեան ու ինսոմոց մեր Երանաշնորհ Հիմնադրին, որուն սրբանուէր ուկերքը կը հանգչին իւր իսկ ձեռակերտին մէջ։

* *

Տխուր եւ անծրեւոտ էր այդ օրը (1917 Նոյեմբեր 7)։ Յերեկէ վերջ ժամ 3-ին մեր «Մայր Հայրենիք»ը ազաւոր կ'ողբար իր տարազիր որդիները։ Ճիշդ նոյն օր կը մեկնէր հաւեւ ամբողջ Ս․ Ռ․ Վարժարանը դէպի Նաքոյի, եւ ճիշդ նոյն շոգեկառքով՝ Դիտմամբ՝ մեկնումէն վեց ժամ առաջ հասած էինք կայսրան՝ տեղ ճարելու համար։ Հոն խոնուած էր անաբել 10,000 հոգի ամէն կողմէ հոն կը կեդրոնանային, վասն զի խուճապալիմ դարձած էր փախուստը․ որով անպակաս չէին սրտաշարժ տեսարաններ ալ․․․ Յաջողած էինք վերջապէս տեղ մը բռնել վարդապետաց եւ աշակերտաց համար։

Շոգեկառքը շարժիլ սկսաւ նոյն երեկոյ ժամը 9-ին՝ ամենուս յուզման մէջ․ սրտերնիս անբաժան էր հայրենի կողմէին։ Նոյն գիշերն ստիպուեցանք Աղդիլիանոյ անցնել․ բայց ո՞ր․․․ պանդոկները ամբողջ ճամբորդներով զբաւուած էին․ հարկ էր դռնէ դուռ մտնել մէջ խարխափել, քանի որ լուսոյ եւ խաւարի մէջ պայքար կար։ Յետ դիմումի կրցանք յարմարցնել վերջապէս՝ որ քանի որ հոգի գիշերին ժողովրդապետանոց, ուրիշ մաս մը՝ քաղաքապետին տունը, ոմանք՝ պանդոկի մը խցիկը, եւ այլը՝ կայսրանի մէկ անդործ վակոնին մէջ․ այսպէս անցաւ ամբողջ գիշերը։

Առաւօտեան ժամ 8-ին շոգեկառքով մեկնեցանք Աղդիլիանոյէն, եւ երկու ժամէն հասանք մեր նոր գաղթավայրը Վիդերպոյ (Նոյեմբեր 10)։ Մեզ ընդ առաջ եկած էին երկու վեդապաւորներ, որոնք առաջնորդե-

ցին զմեզ իրենց վանքը՝ որ հաստատուած էր օդատուն վայրի մը վրայ: Հոն բարի կրօնաւորներն հաւաքաբար լաւ ընդունելութիւն մ'ըրին:

Ուխտի յատկացուեցաւ Հիւանդանոցի յարկաբաժինը՝ որ պարտապէս էր: Սակայն անորաժեշտ ու կարելորդ կարասիներէ, նոյն իսկ ֆերմակեղէններէ զուրկ էինք. անկարելի եղած էր միասին փոխադրել մեր կարելորդագոյն բեռները, որոնք հասան Ֆիշդամիս մը վերջ:

Վիդերպոյի մէջ՝ ազգային տեսակէտով՝ տեսանք եկեղեցի մը՝ որ ատենօք 40 տարի Հայ Մշտին ծառայելու է. անոր կից կը գտնուէր պանդոկ մը՝ որ ժամանակաւ հայ վաճառականներու իջեւան եղած է: Արտաքին դրան վրայ իմն ու սեւցած մարմարի մը ֆակտին քանդակուած էր քովնտի հայ այգուբենը, միւս կողմը՝ դարձեալ հայ յերէն՝ բայց անընթեռնելի բոլորովին:

Շատ չտեսեց, սակայն, Վիդերպոյի մէջ մեր վանական աշակերտաց ներկայութիւնը. երկու շաբաթ վերջ Նոյեմբեր 21ին՝ Ընծայման օրը Հռովմ փոխադրուեցան:

Ճիշտ ամիս մը վերջ ալ (Գեկտ. 21) մեր վարդապետներն հասան Յաւիտեանական Քաղաքը: Աշակերտաց սեփականուած էր Պոհմենան վարժարանը, իսկ վարդապետաց համար՝ Ռուժէմներու դպրոցը:

Միակ բախտն ու փառաւոր եւ անմահաց յիշատակը սոյն գաղմային մեքամադ ծոտ շրջանին մէջ՝ բարեյիշատակ եւ հայաւսէր Քահանայապետ Բենեդիկտոս Ժե. Ի հանդիսաւոր ունկնդրութիւնն էր, զոր շուրհից վատիկանու «Գահոյից Գահի՛ն»-ին մէջ ամբողջ Միսիմեանն Ուխտիս (7 Յուլիս 1918), որուն արձագանգը փութացին մանրամասնօրէն տալ օրուան լրագիրները:

*
* *

Դէպքերու յաջող ընթացքին հետ այլ եւս ժամանակն ալ փոխուած էր. վտանգը ոչ միայն ի սպառ անցած՝ այլ շարժումները ի նպաստ Դաշնակից Պետութեանց փութուած էին, մինչ անդին օր աւուր կը նահանջէր Թշնամին: Ասկէ խրախուսուած

Մ – Ռ. Վարժարանը (որ Նաբոլէն Հռովմ եկած եւ իջեւանած էր Ռուժէն դպրոցը)՝ մեկնեցաւ 1918 Սեպտ. 30ին դէպ ի վեր. նետիկ իր կեդրոնը: Անկէ շաբաթ մը վերջն ալ (Հոկտ. 6) Սուրբ Ղազարու Հարք գոմարտով վերադարձան իրենց ցանկալի կողմէր, համարուելու Միսիմարայ օրինեալ տաւալան: Միասին տարուեցան նաեւ եկեղ. յարգի զգեստները, անօթները եւ ապա՝ Վինետիոյ գանձերուն հետ՝ մեր ամբողջ հայ Զեռագիրներն ու մեծագին աւանդները:

Վանքիս մէջ բնականաբար ամէն ինչ անկերպարան վիճակ մը պիտի ունենար այդ առաջին օրերը. հարկ էր հետզհետէ կարգի դնել բերուածները եւ իրաց բնական վիճակ մը տալ. չէ՛ որ իրեւ ծրագրան աղերուած է ամպերու վրայ կուսափալ շրմներէ բղխած «Եղեթի»ն, – Մեծին Սրիսիմարայ գործին տեսականութեան այդ հզօր դրոշմը:

Ամէն որ նոր եռանդով մի գործի կը ձեռնարկէ՝ յօգուտ Ազգիս ու Միաբանութեան վաստակելու: Տպարանիս Մամուլը վերստին հռնչել կը սկսի եւ հետզհետէ ամէն ինչ կարգի կը մտնէ: Նոր տարիով (1919) կը վերազարմնու նաեւ Միաբանութեան պաշտօնաթերթը «ԲԱՃԱՄԱՎԷՊ»՝ յետ միամեայ բռնի դադարի, ու ձեռք կ'առնու իր ազգօգուտ առաքելութեան մականը՝ ընթանալու դէպ ի Հայ գրականութեան ասպարէզը:

Դժբախտաբար սակայն, կը մնար միշտ կարելորդ պակաս մի ամսաթերթիս բազմամեայ գործունէութեան մէջ 1918ը, այն տարին՝ որ մեզ պիտի յիշեցնէ այսուհետեւ Միաբանութեան հաւաքական գաղթը:

«ԲԱՃԱՄԱՎԷՊ»-ի խմբագրութիւնը շատոնց զգացած էր Թերթիս ընդհատուած կեանքին մէջ միացման այդ կարելորդ օղակը դնելու իր պարտքը, բայց միջոցն ու պարագաներն աննպաստ էին մինչեւ օրս ալ՝ իրագործելու համար ո՛չ միայն մեր՝ այլ շատերու արդար փափագը, որ ամէն կողմերէ կը յայտնուէր մեզ:

Ուրախ ենք այժմ՝ որ հակառակ դեռ

տիրող աննպաստ միջոցներուն՝ ներկայ շահեկան եւ հետաքրքրական հատորիս մէջ լոյս կը տեսնէ հուսկ 1918ի «ԲԱԶՄԱՎԷՊ»-ը՝ իր գոյութեան ունեւորներով, յիշատակին առեւթիւ։ Այսու կը համարվիք, որքան կաշիքի է, գոհացում տուած ըլլալ մեր պաւ-

տուական ազգայնոց փափագին, միանգամայն ալ եւս անգգալի դարձնելով թերթիս գոյութեան մէջ տեղի ունեցած ակամայ ընդհատումը։

Հ. Ղ. ՏԱՅԵԱՆ

Շ Ե Ր Մ Ե Ն Պ Ս Ա Վ Ը

Տրխարտեսի աւայոտքեան մէջ լռեիս
Տեսար շիրմին քովիկն հանգչաճն այն պրասկ.
Վաղամեայի ծաղիկներու գեղն անգիկ
Անմահոտքեան երգն է յաւտ ներպաշնակ.
Մեռելներն ալ անդրաշխարհեան կեանքին գատ՝
Մըտերուն մէջ սիրելեաց կ'ապրին դեռ.
Կոչ գալ գիշեր, կը նըկէ սիրտն ալ ազատ,
Բայց ծաղիկներն յաւերժական կ'երգեն սէր.
Անձրեւներուն և հովերուն խաղալիկ
Թէ տրժգունած հէճէ երթէք այն պրասկ,
Գրքոտ ձեռքերն, ո՛հ, յիստոշուն ծաղիկ
Կը դընեն հոն. կը դառնայ գեղն անապակ.
Կ'անցնի հեղեղը դարերուն մոռեցիկ
Հոյովելով կենաց անիւն անկաշուն.
Եւ շիրմին մէջ չի քափանցեր բընաշին՝
Կեանք և ոգի կամ պաշտառ շող մ'արևուն:
Բայց ընչ է չինջ պրասկին մէն մի ծաղիկ՝
Որ կը զարթնոչ արշարոյսին կարմրեղիւն.
Մէն մի արցունք՝ սիրոյ բաժակ գեղեցիկ
Բերկեցնելու այն ոսկրներն անկեղեղն.
Երանի քեզ, անդրաշխարհիկ, թէ ունիս
Շիրմիդ վըրան երեք ծաղիկ ցողաքոշում.
Անմեռունակ կեանքով մ'յաւերժ դոչ կ'ապրիս,
Մ'ոչք քընալանն ալ չի տար քեզ սուգ, լըքում:
Վէմն ապառաժ սէր կամ արցունք չ'ամփոփեր,
Բայց դոչ ծաղիկ ունիս. ոշատի սէրն ալ վառ,
Որ կարելով բաժակին մէջ ուխտսնունք՝
Քեզ պիտ' հասնի գերդ աշգոն ցոյ գովարար.
Ամեն գարուն պիտ' ողջունէ քոչ պրասկ
Ծիծառն անմեղ հառաչանքով պանըրխտի.
Ամեն սոխակ վերջաշարին կարմրորակ՝
Պիտի ընթէ քեզ գանգիւններ անձկալի.

Հ. Ե. ՓԵՋԻԿԵԱՆ